

{ יח ע"א }

מאתים ושבעים ושבעה. והתניא, רבי אומר: מאתים שבעים ושמונה. לא קשיא, הא, רבי יהודה, הא, רבנן. תנו רבנן: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת, שרי אלפים, שש מאות, שרי מאות, ששת אלפים, שרי חמשים, שנים עשר אלף, שרי עשרות, ששת ריבוא, נמצאו דייני ישראל שבעת ריבוא ושמונת אלפים ושש מאות.

הדרן עלך דיני ממונות.

משנה. כהן גדול דן ודנין אותו¹, מעיד ומעידין אותו, חולץ וחולצין לאשתו, ומייבמין את אשתו². אבל הוא אינו מייבם, מפני שהוא אסור באלמנה. מת לו מת³, אינו יוצא אחר המטה, אלא הן נכסין והוא נגלה, הן נגלין והוא נכסה, ויוצא עמהן עד פתח שער העיר, דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר: אינו יוצא מן המקדש, משום שנאמר ומן המקדש לא יצא. וכשהוא מנחם אחרים⁴, דרך כל העם עוברין בזה אחר זה, והממונה ממצעו בינו לבין העם. וכשהוא מתנחם מאחרים⁵, כל העם אומרים לו: אנו כפרתך, והוא אומר להן: תתברכו מן השמים. וכשמברין אותו⁶, כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל. המלך לא דן ולא דנין אותו⁷, לא מעיד ולא מעידין אותו, לא חולץ ולא חולצין לאשתו⁸. לא מייבם ולא מייבמין לאשתו. רבי יהודה אומר: אם רצה לחלוץ או לייבם, זכור לטוב. אמרו לו: אין שומעין לו. ואין נושאין אלמנתו⁹. רבי יהודה אומר: נושא המלך אלמנתו של מלך, שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול, שנאמר ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך.

¹ ע"י רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ח): כ"ג דן ודנין אותו ומעידין עליו, ואין דנין אותו דיני נפשות אלא בב"ד הגדול בלבד שנאמר כל הדבר הגדול יביאו אליו.

² ע"י רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"י): וכבר ביארנו בספר קדושה שהוא אסור באלמנה ומצווה על הבתולה, ואינו נושא שתי נשים ואם נשא שתי אינו יכול לעבוד ביום הצום עד שיגרש לאחת, וחולץ וחולצים לאשתו, ומייבמין את אשתו ואם גירש אשה מותרת להנשא לשאר העם.

³ ע"י רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ה): מת לו מת אינו יוצא אחריו, ואינו יוצא מפתח ביתו או מן המקדש, וכל העם באים לנחמו לביתו, והוא פומד בשורה וסגן מימינו וראש בית אב וכל העם משמאלו, ואומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להם תתברכו מן השמים.

⁴ ע"י רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ד): לא יכנס לבית המשתה ולא לסעודה של רבים אפילו הם של מצוה, אבל הולך הוא אם רצה לבית האבל, וכשהוא הולך אינו הולך בערבוביא עם שאר הכהנים, אלא מסובין אותו וכוהנים וחולקין לו כבוד, והסגן ממצעו בינו לבין העם, והסגן ומשוח שעבר מימינו, וראש בית אב והאבלים וכל העם משמאלו, ואומר לאבלים תנוחמו, והן מכבדין אותו כפי כחן.

⁵ ע"י רמב"ם (אבל פ"ז ה"ו): כהן גדול חייב בכל דברי אבילות, אלא שאסור לו לקרוע בגדיו למעלה ולגדל פרע ולצאת אחר המטה, וכל העם באין לנחמו לביתו, וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל, ואומרים לו כשמנחמין אותו אנו כפרתך והוא אומר להם תתברכו מן השמים, ואם רצה לנחם אחרים הממונה ממצעו בתוך העם ואומר להם תנוחמו.

⁶ ע"י רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ו): וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל, ואינו קורע על מתו כשאר הכהנים שנאמר ובגדיו לא יפרוס, ואם קרע לוקה, אבל קורע הוא מלמטה כנגד רגליו, ואינו מרבה פרע לעולם שנאמר את ראשו לא יפרע ואפילו בעת שלא יכנס למקדש, אלא מספר מערב שבת לע"ש, ואינו מספר בתער אלא בזוג ראש שיערה זו בעיקר זו עד שיראה כאילו הוא צמח כאחת שנאמר ראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהן. [ראב"ד] עד שיראה כאילו הוא צמח. א"א איני מבין המופת הזה אבל אני אומר ראש שער העליון יורד עד עיקרו של תחתון וגזוז את התחתון עד עיקרו שלא ירד מראשו של עליון ולמטה כדי שיהא מצחו ופדחתו מגולה.

⁷ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ה): מלכי בית דוד אף על פי שאין מושיבין אותם בסנהדרין יושבין ודנים הם את העם, ודנים אותם אם יש עליהן דין, אבל מלכי ישראל אין דנין ואין דנין אותם לפי שאין נכנעים לדברי תורה שמא תבא מהן תקלה.

⁸ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ג ה"ז): כבר ביארנו שמלכי בית דוד דנין אותן ומעידין עליהן אבל מלכי ישראל גזרו חכמים שלא ידון ולא דנין אותן, ולא מעיד ולא מעידין עליו, מפני שלבן גס בהן ויבא מן הדבר תקלה והפסד על הדת.

⁹ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ג): ואסור לראותו כשהוא ערום ולא כשהוא מסתפר, ולא כשהוא בבית המרחץ, ולא כשהוא מסתפג, ואינו חולץ, שנאמר וירקה בפניו זה בזיון, ואפילו רצה אין שומעין לו, שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והואיל ואינו חולץ אינו מיבם, וכן [אם מת הוא] כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה, אלא תשב לעולם בזיקתה.

¹⁰ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ב): אבל אשתו של מלך אינה נבעלת לאחר לעולם, אפילו המלך אינו נושא אלמנתו או גרושתו של מלך אחר.

גמרא. כהן גדול דן. פשיטא. דנין אותו איצטריכא ליה. הא נמי פשיטא, אי לא דיינינן ליה, איהו היכי דייין. והכתוב התקושו וקושו, ואמר ריש לקיש: קשט עצמך, ואחר כך קשט אחרים. אלא, אידי דקא בעי למיתני מלך לא דן ולא דנין אותו, תנא נמי כהן גדול דן ודנין. ואי בעית אימא: הא קא משמע לך, כדתניא: כהן גדול שהרג את הנפש במזיד, נהרג, בשוגג, גולה, ועובר על עשה ועל לא תעשה, והרי הוא כהדיוט לכל דבריו. במזיד נהרג, פשיטא. בשוגג גולה איצטריכא ליה. הא נמי פשיטא. איצטריך, סלקא דעתך אמינא: הואיל וכתוב וישב בה עד מות הכהן הגדל, אימא: כל דאית ליה תקנתא בחזרה, ליגלי, דלית ליה תקנתא בחזרה, לא ליגלי. דתנן:

{ יח ע"ב }

ההורג כהן גדול¹⁰, או כהן גדול שהרג את הנפש, אינו יוצא משם לעולם. אימא לא ליגלי, קא משמע לן. ואימא הכי נמי. אמר קרא לנוס שמה כל רצח, אפילו כהן גדול במשמע. **עובר על עשה ועל לא תעשה.** לא סגי דלא עבר. הכי קאמר: אם עבר על עשה ועל לא תעשה¹¹, הרי הוא כהדיוט לכל דבריו. פשיטא. סלקא דעתך אמינא: הואיל ותנן: אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר, ולא את כהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואמר רב אדא בר אבהב: כל הדבר הגדול יביאו אליך, דבריו של גדול, אימא, כל דבריו של גדול, קא משמע לן. ואימא הכי נמי. מי כתיב דברי גדול הדבר הגדול כתיב, דבר גדול ממש.

מעיד ומעידין אותו. מעיד. והתניא: והתעלמת, פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם. הא כיצד. כהן והוא בבית הקברות¹², זקן ואינה לפי כבודו¹³, או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבריו¹⁴, לכך נאמר והתעלמת. אמר רב יוסף: מעיד למלך¹⁵. והתנן: לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו. אלא אמר רבי זירא: מעיד לבן מלך. בן מלך הדיוט הוא. אלא: מעיד בפני המלך. והא אין מושיבין מלך בסנהדרין. משום יקרא דכהן גדול אתא ויתבי, מקבלי ניהלי לסהדותיה, קאי הוא ואזיל ומעיינינא ליה אנן בדיניה.

גופא, אין מושיבין מלך בסנהדרין¹⁶, ולא מלך וכהן גדול בעיבור שנה¹⁷. מלך בסנהדרין, דכתיב לא תענה על רב, לא תענה על רב. לא מלך וכהן גדול בעיבור שנה; מלך, משום אפסניא, כהן גדול, משום צינה. אמר

¹⁰ עי' רמב"ם (רוצח פ"ז ה"י): רוצח שנגמר דינו לגלות ולא היה שם כהן גדול, וההורג כהן גדול ולא היה שם כהן גדול אחר, וכהן גדול שהרג ולא היה שם כהן גדול אחר, הרי אלו גולין ואינן יוצאין מעיר מקלט לעולם.

¹¹ עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"ד ה"ב): וכהן גדול שעבר עבירה שחייב עליה מלקות מלקין אותו בב"ד של שלשה כשאר מחוייבי מלקות וחוזר לגדולתו. עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ז ה"ח): כהן גדול שחטא לוקה בשלשה כשאר כל העם וחוזר לגדולתו.

¹² עי' ש"ע (ח"מ סי' ערב ס"ב): היה כהן והבהמה רובצת בין הקברות אינו מטמא לה:

¹³ עי' ש"ע (ח"מ סי' רסג ס"א): מצא שק או קופה: אם היה חכם או זקן מכובד שאין דרכו ליטול כלים אלו בידו, אינו חייב ליטפל בהם. ואומד דעתו, אילו היו שלו, אם היה מחזירן לעצמו, כך חייב להחזיר של חבריו. ואם לא היה מוחל על כבודו אפילו היו שלו, כך בשל חבריו אינו חייב להחזיר: ואומד דעתו כו' - פירוש, אם היו מונחין במקום שיש לחוש שיגנבו או יאבדו לא היה בוש מחמת הזיקו והיה מטפל בהן להכניסן (סמ"ע).

עי' ש"ע (ח"מ סי' רסג ס"ג): ההולך בדרך הטוב והישר, ועושה לפני משורת הדין, מחזיר את האבידה בכל מקום, ואע"פ שאינה לפי כבודו: הגה: ויש חולקין ואוסרין להחזיר הואיל ואינו לפי כבודו, אלא אם רוצה ליכנס לפניו מן השורה, ישלם מכיסו:

ואוסרין להחזיר - אסור לזקן לזלזל בכבוד תורתו כיון דלא חייבתו התורה בזה (סמ"ע), עמ"ש בגליון לעיל סי' כ"ח ס"ה [איתא בש"ע שם: ת"ח שיועד עדות לישראל, ותבעו שיעיד לפני ב"ד קטן ממנו, אם הוא עדות ממון, אינו חייב לילך להעיד (אלא הם שולחין אליו, ומעיד), וז"ל בגליון: אם רוצה למחול ולמיזל שפיר דמי, דתלמיד חכם שמחל על כבודו מחול] (רע"א).

¹⁴ עי' ש"ע (ח"מ סי' רסד ס"א): מי שאבדה לו אבידה, ופגע באבידתו ובאבידת חבריו, אם יכול לחזור את שתיהן חייב להחזירם. ואם לא, יחזיר את שלו, שאבידתו קודמת אפילו לאבידת אביו ורבו, כדדרשינן מאפס לא יהיה בך אביון (דברים טו ד). ואעפ"כ יש לו לאדם ליכנס לפני משורת הדין ולא לדקדק ולומר שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח. ואם תמיד מדקדק, פורק ממנו עול גמילות חסדים, וסוף שיצטרך לבריות:

מאפס לא יהיה בך אביון - דדרשינן כאילו הוא אומר זההר מן העניות. ומטעם זה לא דוקא אבידתו קודמת קאמר, אלא כל הפסד ממון או ביטול מלאכה שלו מחמת השבה זו, שלו קודם (סמ"ע).

ולא לדקדק ולומר שלי קודם - פירוש, מפני דבכל דבר הצלת ממון חבריו יכול אדם לצמוח לו צד היתר ולומר, אני קודם לילך ולטרוח על שלי, פן אפסיד חובי או אתבטל ע"י השבה זו מעסק פלוני שיהיה לי מזה ריוח ממון, מש"ה קאמר דזה לא יעשה אם לא בהפסד המוכח והברור (סמ"ע).

¹⁵ עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ט): היה יודע עדות אינו חייב להעיד ואפילו בב"ד הגדול שזה אינו כבוד לו שילך ויעיד, ואם היתה עדות למלך ישראל ה"ז הולך בב"ד הגדול ומעיד לו.

¹⁶ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ד): ואין מושיבין מלך ישראל בסנהדרין שאסור לחלוק עליו ולמרות את דברו, אבל מושיבין כהן גדול אם היה ראוי בחכמה.

¹⁷ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"א): אין מושיבין לעיבור השנה לא מלך ולא כהן גדול, מלך מפני חילולו ומלחמותיו שמא דעתו נוטה בשביבן לעבר או שלא לעבר, וכהן גדול מפני הצנה שמא לא תהיה דעתו נוטה לעבר כדי שלא יבא תשרי בימי הקור והוא טובל ביום הכפורים חמש טבילות.

רב פפא: שמע מינה שתא בתר ירחא אזיל. איני. והא הנך שלשה רועי בקר דהוו קיימי, ושמעיניהו רבנן דקאמרי; חד אמר: אם בכיר ולקיש כחדא יינן, דין הוא אדר, ואם לאו, לית דין אדר. וחד אמר: אם תור בצפר בתלג ימות, ובטיהרא בטול תאינה ידמוך, ישלח משכיה, דין הוא אדר, ואם לאו, לית דין אדר. וחד אמר: אם קידום תקיף לחדא יהא, יפח בלוועך נפיק לקיבליה, דין הוא אדר, ואם לאו, לית דין אדר. ועברוה רבנן לההיא שתא. ותסברא, רבנן ארעוותא סמוך. אלא: רבנן אחושבנייהו סמוך, ורועי בקר איסתייעי הוא דאיסתייעא מילתייהו.

חולץ וחולצין כו'. קא פסיק ותני לא שנא מן האירוסין¹⁸, ולא שנא מן הנישואין. בשלמא מן הנישואין, הוי עשה ולא תעשה,

¹⁸ עי' רמב"ם (אירוסין פ"א ה"ב): כהן גדול שמת אחיו אף על פי שהוא מן האירוסין ה"ז לא ייבם אלא חולץ, נפלה לו יבמה והוא כהן הדיוט ונתמנה להיות כהן גדול אף על פי שעשה בה מאמר כשהוא כהן הדיוט ה"ז לא ייבם אחר שנתמנה, אבל אם אירס את האלמנה ונתמנה להיות כ"ג ה"ז יכנס אחר שנתמנה, היתה מקודשת ספק קידושין ומת ארוסה הרי זו ספק אלמנה.

לקיש: קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים¹⁹. אלא מלכי ישראל מאי טעמא לא. משום מעשה שהיה. דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא, אמר להו שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו, ונדוננו. שלחו ליה: עברך קטל נפשה. שרריה להו. שלחו ליה: תא אנת נמי להכא, והועד בבעליו, אמרה תורה: יבא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא ויתיב. אמר ליה שמעון בן שטח: ינאי המלך. עמוד על רגליך ויעידו בך. ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו'. אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך.

{ יט ע"א }

ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה¹⁹, אלא מן האירוסין, אמאי. יבא עשה וידחה לא תעשה. גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שנייה²⁰. תניא נמי הכי: אם קדמו ובעלו ביאה ראשונה, קנו, ואסור לקיימן בכיאה שניה. מת לו מת כו'. תנו רבנן: ומן המקדש לא יצא, לא יצא עמה, אבל יוצא הוא אחריהן, כיצד. הן נכסין והוא נגלה, הן ניגלין והוא נכסה. ויוצא עד פתח כו'. שפיר קאמר רבי יהודה. אמר לך רבי מאיר: אי הכי לביתו נמי לא. אלא הכי קאמר: מן המקדש לא יצא, מקדושתו לא יצא, וכיון דאית ליה הכירא, לא אתי למינגע. ורבי יהודה: אגב מרייה דילמא מקרי ואתי ונגע. כשהוא מנחם. תנו רבנן: כשהוא עובר בשורה לנחם את אחרים²¹, סגן ומשוח שעבר בימינו, וראש בית אב ואבלים וכל העם משמאלו. וכשהוא עומד בשורה ומתנחם מאחרים, סגן מימינו, וראש בית אב וכל העם משמאלו. אבל משוח שעבר, לא אתי גביה. מאי טעמא, חלשא דעתיה, סבר: קא חדי בי. אמר רב פפא: שמע מינה מהא מתניתא תלת; שמע מינה: היינו סגן היינו ממונה²², ושמע מינה: אבלים עומדין וכל העם עוברין²³, ושמע מינה: אבלים לשמאל המנחמין הן עומדין²⁴. תנו רבנן: בראשונה היו אבלים עומדין, וכל העם עוברין והיו שתי משפחות בירושלים מתגרות זו בזו; זאת אומרת: אני עוברת תחלה, וזאת אומרת: אני עוברת תחלה. התקינו שיהא העם עומדין ואבלים עוברין. (חזר והלך וסיפר, סימן). אמר רמי בר אבא: החזיר רבי יוסי את הדבר ליושנו בציפורי, שיהיו אבלים עומדין וכל העם עוברין. ואמר רמי בר אבא: התקין רבי יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה²⁵, משום מעשה שהיה. ואמר רמי בר אבא: התקין רבי יוסי בציפורי שיהיו נשים מספרות בבית הכסא²⁶, משום ייחוד. אמר רב מנשיא בר עות: שאילית את רבי יאשיה רבה בבית עלמין דהוצל, ואמר לי: אין שורה פחותה מעשרה בני אדם²⁷, ואין אבלים מן המנין, בין שאבלים עומדין וכל העם עוברין, בין שאבלים עוברין וכל העם עומדין. כשהוא מתנחם כו'. איבעיא להו: כי מנחם הוא אחריני היכי אמר להו. תא שמע: והוא אומר תתנחמו. היכי דמי. אילימא כי מנחמי אחריני לדידיה אמר להו איהו תתנחמו, נחשא קא רמי להו. אלא: כי מנחם לאחריני אמר להו תתנחמו, שמע מינה.

מלך לא דן כו'. אמר רב יוסף: לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד²⁸, דן ודנין אותן, דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט. ואי לא דיינינן ליה, אינהו היכי דייני. והכתיב התקששו וקושו, ואמר ריש

¹⁹ עי' רמב"ם (יבום וחליצה פ"ו ה"א): ויבמה שהיא אלמנה מן הנשואין ובא עליה כהן גדול לא נפטרה צרתה שאין עשה דוחה את לא תעשה ועשה והואיל ולא קנה מן התורה קנין גמור לא הותרה צרתה לזר עד שתחלוץ.

²⁰ עי' רמב"ם (יבום וחליצה פ"ו ה"ה): היתה היבמה אסורה על יבמה איסור לאו או איסור עשה או שהיתה שנייה הרי זו חולצת ולא מתיבמת, ומפני מה צריכה חליצה מפני שיש בה לקוחין והואיל וקידושין תופסין בהן הרי הן זקוקות ליבם. ומן הדין היה שיתבמו שהיבום מצות עשה וכל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה יבוא עשה וידחה את לא תעשה אבל חכמים גזרו שלא יתיבמו חייבי לאוין ולא שניות גזירה שמא יבוא עליה ביאה שנייה והרי ביאתה אסורה ואין שם מצוה שאין מצות עשה אלא ביאה ראשונה בלבד. לפיכך אם עבר ובעל יבמתה האסורה לו משום לאו או משום עשה ואין צריך לומר שנייה הרי זה קנה קנין גמור ומוציאה בגט והיא וכל צרותיה מותרות לזר שהרי נפטרו.

²¹ עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ד): הוב"ד לעיל הערה 4.

עי' רמב"ם (אבל פ"ז ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 5.

²² עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"ד ה"ט): ממנין כהן אחד יהיה לכ"ג כמו המשנה למלך והוא הנקרא סגן, והוא הנקרא ממונה ויהיה עומד לימין כהן גדול תמיד וזה כבוד הוא לו וכל הכהנים מתחת יד הסגן.

²³ עי' רמב"ם (אבל פ"ג ה"א): כיצד מנחמין את האבלים, אחר שקוברין את המת מתקבצין האבלים ועומדין בצד בית הקברות, וכל המלוין את המת עומדין סביב להן שורה לפני שורה ואין שורה פחותה מעשרה ואין אבלים מן המנין.

²⁴ עי' רמב"ם (אבל פ"ג ה"ב): האבלים עומדין לשמאל המנחמין וכל המנחמין באין אצל האבלים אחד אחד, ואומרים להן תנוחמו מן השמים, ואחר כך הולך האבל לביתו, וכל יום ויום משבעת ימי אבלות באין בני אדם לנחמו, בין שבאו פנים חדשות בין שלא באו.

²⁵ עי' ש"ע (אה"ע סי' כב ס"ד):

²⁶ עי' ש"ע (אה"ע סי' כב ס"ג):

²⁷ עי' רמב"ם (אבל פ"ג ה"א): הוב"ד לעיל הערה 23.

²⁸ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ה): הוב"ד לעיל הערה 7.

עי' רמב"ם (מלכים פ"ג ה"ז): הוב"ד לעיל הערה 7.

²⁹ פ"ו שהאדם קרוב לעצמו ממה שהוא לאחרים. ואם רוצה לדון את אחר קרוב לעצמו לעשות דין בעצמו, ואם יעשה דין באחר ואין עושה דין בעצמו אין זה דין כלל כי הדין בעצמו יותר קרוב והאדם עצמו קרוב (מהר"ל).

{ יט ע"ב }

אישה. שנעשה לה כאישה. והכתיב הלוך ובכה, על המצוה דאזיל מיניה, עד בחרים, שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם ביאה. אמר רבי יוחנן: תוקפו של יוסף, ענוותנותו של בועז, תוקפו של בועז, ענוותנותו של פלטי בן ליש. תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז, דכתיב ויהי בחצי לילה ויחרד האיש וילפת. מאי וילפת. אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות.

נפנה לוימינו, כבשו פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו, וכבשו פניהם בקרקע. אמר להן שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע, ומתו, באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו.

לא חולץ ולא חולצין וכו'. איני. והאמר רב אשי: אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול³⁰, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול³¹, שנאמר שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך. מצוה שאני ואין נושאין כר'. תניא, אמרו לו לרבי יהודה: נשים הראויות לו מבית המלך. ומאי נינהו, מירב ומיכל. שאלו תלמידיו את רבי יוסי: היאך נשא דוד שתי אחיות בחייהן. אמר להן: מיכל אחר מיתת מירב נשאה. רבי יהושע בן קרחה אומר: קידושי טעות היו לו במירב, שנאמר תנה את אשתי את מיכל אשר ארסתי לי במאה ערלות פלשתים. מאי תלמודא. אמר רב פפא: מיכל אשתי, ולא מירב אשתי. מאי קידושי טעות. דכתיב: והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול וגו'. אזל קטליה. אמר לו: מלוה אית לך גבאי, והמקדש במלוה, אינה מקודשת³². אזל יהבה לעדריאל, דכתיב, ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדרו וגו'. אמר ליה: אי בעית דאתן לך מיכל, זיל אייתי לי מאה ערלות פלשתים. אזל אייתי ליה. אמר ליה: מלוה ופרוטה אית לך גבאי. שאול סבר: מלוה ופרוטה, דעתיה אמלוה³³, ודוד סבר: מלוה ופרוטה, דעתיה אפרוטה. ואיבעית אימא: דכולי עלמא מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה, שאול סבר: לא חזו ולא מידי, ודוד סבר: חזו לכלבי ושונרי. ורבי יוסי, האי, תנה את אשתי את מיכל, מאי דריש ביה. רבי יוסי לטעמיה, דתניא: רבי יוסי היה דורש מקראות מעורבין, כתיב ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את אדמני ואת מפיבשת ואת חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל המחלתי וגו'. וכי לעדריאל נתנה. והלא לפלטי בן ליש נתנה. דכתיב ושאל נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו'. אלא: מקיש קידושי מירב לעדריאל לקידושי מיכל לפלטי, מה קידושי מיכל לפלטי בעבירה, אף קידושי מירב לעדריאל בעבירה. ורבי יהושע בן קרחה נמי, הכתיב את חמשת בני מיכל בת שאול. אמר לך רבי יהושע: וכי מיכל ילדה. והלא מירב ילדה. מירב ילדה ומיכל גידלה, לפיכך נקראו על שמה. ללמדך שכל המגדל יתום בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו³⁴.

(חנינא קרא יוחנן ואשתו אלעזר וגאולה ושמואל בלימודי, סימן). רבי חנינא אומר: מהכא ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי. וכי נעמי ילדה. והלא רות ילדה, אלא: רות ילדה ונעמי גידלה, לפיכך נקרא על שמה. רבי יוחנן אמר: מהכא ואשתו היהודית ילדה את ירד אביגדור וגו', ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח (לו) מרד. מרד זה כלב, ולמה נקרא שמו מרד, שמרד בעצת מרגלים. וכי בתיה ילדה. והלא יוכבד ילדה, אלא: יוכבד ילדה ובתיה גידלה, לפיכך נקרא על שמה. רבי אלעזר אמר מהכא גאלת בורע עמך בני יעקב ויוסף סלה. וכי יוסף ילד. והלא יעקב ילד. אלא, יעקב ילד ויוסף כילכל, לפיכך נקראו על שמו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל המלמד בן חבירו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, שנאמר ואלה תולדת אהרן ומשה, וכתיב ואלה שמות בני אהרן, לומר לך: אהרן ילד ומשה לימד, לפיכך נקראו על שמו. לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, וכי היכן מצינו ביעקב שפדאו לאברהם. אמר רב יהודה: שפדאו מצער גידול בנים. והיינו דכתיב לא עתה יבוש יעקב וגו' לא עתה יבוש יעקב, מאביו, ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו. כתיב פלטי וכתיב פלטיאל אמר רבי יוחנן: פלטי שמו, ולמה נקרא שמו פלטיאל, שפלטו אל מן העבירה, מה עשה. נעץ חרב בינו לבניה, אמר: כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זה. והכתיב וילך אתה

³⁰ עי' שו"ע (יר"ד סי' רמד ס"ד): ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו וכולם שמחו על כבודם כבודם מחול ואעפ"כ מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת:

ביאור: מחול - ת"ח היודע לנגן אם הרשות בידו לנגן בכנור לפני חתן וכלה או אסור לבזות עצמו מפני כבוד תורתו ואין יכול למחול על בזיונו. שרי ומצוה עביד אחרי שהכל יודעים שאין לו שחר בעמלו ושהוא עושה לשם שמים (פ"ת).

³¹ עי' רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ג): הוב"ד לעיל הערה 8.

³² עי' שו"ע (אה"ע סי' כח ס"ז):

³³ עי' שו"ע (אה"ע סי' כח ס"ד):

³⁴ כי המגדל מוציא אותו לפעל השלימות לגמרי ע"י פרנסה שלו, ודבר זה כאלו ילדו. וכן זה שאמר המלמד את בן חבירו כאלו ילדו, ג"כ בשביל טעם זה עצמו, שהרי האדם חסר ובתורה יושלם, וכאשר נולד אין לו דעת כלל וכאשר משלימו בשביל התורה הוא משלימו וכל אשר משלים הדבר נקרא כולו על שמו. כי אחר ההשלמה אנו הולכין בכל דבר, ולא אחר המתחיל הדבר. וזה שאמרו בכל מקום (סוטה י"ב) המתחיל במצוה ואחר גמרו נקראת על שמו ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל וכי ישראל העלם והלא העלם אלא המתחיל במצוה ואחר גמרה נקראת על שמו זה מבואר (מהר"ל).

כתיב להכרות וקרינן להברות, בתחלה, להכרותו, ולבסוף, להברותו. אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש אבנר, מפני שהיה לו למחות בשאול ולא מיחה. רבי יצחק אמר: מיחה, ולא נענה. ושינה מקרא אחד דרשו: ויקנן המלך לא אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו. מאן דאמר לא מיחה, הכי קאמר: ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הוגשו, מאי טעמא לא מחית. כנפול לפני בני עולה נפלת. ומאן דאמר מיחה ולא נענה, איתמהויי מתמה: הכמות נבל ימות. ידך לא אסרות, ורגליך לא לנחשתים. מכדי מחויי מחית, מאי טעמא כנפול לפני בני עולה נפלת. למאן דאמר מיחה, מאי טעמא איענש. אמר רב נחמן (ברבי) + מסורת הש"ס: בר + יצחק: ששה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה.

וכשמברין אותו כו'. מאי דרגש. אמר עולא: ערסא דגדא. אמרו ליה רבנן לעולא: מי איכא מידי דעד האידנא לא אותביניה והשתא מותבינן ליה. מתקיף לה רבא: מאי קושיא. דילמא מידי דהוה אאכילה ושתייה, דעד האידנא, לא אכילניה ולא אשקיניה, השתא, קא מוכלינן ליה וקא משקינן ליה⁴⁰. אלא אי קשיא, הא קשיא: דרגש אינו צריך לכפותו⁴¹, אלא זוקפו. ואי סלקא דעתך ערסא דגדא, אמאי אינו צריך לכפותו. והתניא: הכופה את מטתו, לא מטתו בלבד הוא כופה, אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה. מאי קושיא. דילמא מידי דהוה אמטה מיוחדת לכלים. דקתני: אם היתה מיוחדת לכלים, אינו צריך לכפותה. אלא, אי קשיא הא קשיא: רבן שמעון בן גמליאל אומר: דרגש, מתיר קרביטין והוא נופל מאיליו, ואי סלקא דעתך ערסא דגדא קרביטין מי אית ליה. אלא, כי אתא רבין אמר: אמר לי ההוא מרבנן, ורב תחילפא שמיה, דהוה שכיח בשוקא דיגילדאי, ואמר ליה: מאי דרגש, ערסא דצלא. אמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן: דרגש

תוקפו של בועז ענווננותו של פלטי בן ליש, כדאמרן. אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב רבות בנות עלית על כלנה, רבות בנות עשו חיל, זה יוסף ובוועז, ואת עלית על כלנה, זה פלטי בן ליש. אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב שקר החן והבל היפי, שקר החן³⁵, זה יוסף, והבל היפי, זה בועז, יראת ה' היא תהלה, זה פלטי בן ליש. דבר אחר: שקר החן, זה דורו של משה³⁶, והבל היפי, זה דורו של יהושע, יראת ה' היא תהלה, זה דורו של חזקיה. דבר אחר: שקר החן, זה דורו של משה ויהושע, והבל היפי, זה דורו של חזקיה, יראת ה' היא תהלה, זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו עליו על רבי יהודה ברבי תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה. משנה. מת לו מת³⁷. אינו יוצא מפתח פלטרין שלו. רבי יהודה אומר: אם רוצה לצאת אחר המיטה, יוצא, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר, שנאמר והמלך דוד הלך אחר המטה, אמרו לו: לא היה הדבר אלא לפייס את העם, וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ³⁸, והוא מיסב על הדרגש.

גמרא. תנו רבנן: מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה³⁹, יוצאות, לפני המיטה, יוצאות. רבי יהודה אומר: לעולם נשים לפני המיטה יוצאות, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר, שנאמר והמלך דוד הלך אחר המטה. אמרו לו: לא היה הדבר אלא לפייס את העם, ונתפייסו. שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים, ויצא מבין הנשים ונכנס לבין האנשים, שנאמר וידעו כל העם וכל ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר. דרש רבא: מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד,

³⁵ פ' כי החן הוא שקר, מפני שהוא מראה לבד ואין כל הדבר רק שכן הוא נראה. וכן היופי אין עיקר הדבר הוא כך, רק הוא מבחוץ ואין עיקר הדבר כך. ומדמה לזה מעשה יוסף כי מעשה [יוסף] (אשר הגשם) אף שהיה דבר גדול, אין זה שורש היראה, רק שנאמר על זה שיש לו יראת שמים בדבר מה, כמו החן שאין החן רק במה, וכן היופי אינו רק במה. והחן הוא אצל הרואה ואין דבר אצל אשר יש לו חן, שהרי כתיב ותישא חן וחסד לפניו, ולפעמים היא מעלה חן אף על גב שאינה נאה. ולכן אמר שקר החן כי אפשר שהוא שקר שהוא אצל הרואה כך ואינו, והיופי אף שהיופי הוא אצל המקבל אינו דבר שורש, כי אין עיקר הדבר ושורש הדבר כך רק היופי מבחוץ. וכן מעשה יוסף אינו עיקר היראה כלל רק שכן היה נראה יראה, וכן מעשה בועז אין זה שורש היראה. אבל שורש היראה אצל פלטי בן ליש שהיה אצלו זמן הרבה, אבל יוסף ובוועז לא היה רק שעה אחת ולזמן מועט. ואין זה עיקר ושורש היראה רק במה הוא יראה כמו חן והיופי שהוא במה, לכך פלטי בן ליש שהיתה אצלו זמן רב זהו עיקר היראה. ומ"מ עדיף בועז מן יוסף, לפי שלא היה שם קרוב בשר כמו שהיה אצל בועז, לכך נקראו יוסף חן ובוועז יופי (מהר"ל).

³⁶ פ' כי בימי משה היו עוסקים בתורה הרבה, ואין זה ראייה על שהיו חפצים בתורה, שלא היה להם שדות וכרמים לעסוק בהם וגם לא חסר להם דבר כי היה להם המון. והבל היופי בימי יהושע שהיה להם בתים מלאים כל טוב, ואין זה שורש דבר כי אף אם היו עוסקים בתורה הרבה מאוד, אין זה נחשב עיקר התורה רק היה להם התורה במה. אבל בימי חזקיה לא היה להם טובות אלו והיו עוסקים בתורה זה יראת ה' תהלה, שזה מורה על שורש יגוף התורה שהיה להם. ומפני כך כתיב יראת ה' תהלה, כי היראה הוא דבר עיקר ושורש ואין זה כמו החן והיופי שהם מעלה במה בלבד ואין בזה עיקר. דבר אחר שקר החן זה דורו של משה ויהושע והבל היופי זה דורו של יחזקיה, אף על גב שלא היה להם כ"כ טוב, לא היה להם דוחק ג"כ אבל דורו של רבי יהודה בר אילעי שהיה ששה תלמידים מכסים בטלית אחד והיו עוסקים בתורה זהו יראת שמים שלימה, כי היה תורתם מחמת יראת שמים, ויראת שמים עיקר הכל. וכן [כתיב] (קהלת ב') את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ואמרו כל האדם לא נברא אלא לזה א"כ יראת שמים הוא עיקר ולכן אמר כי (צורה) [תורה] כמו שהיתה בדורו של רבי יהודה בר אילעי הוא עיקר ונקרא זה אשה יראת ה' תהלה כי ת"ח נקרא אשה וזה בארנו במקום אחר (מהר"ל).

³⁷ ע' רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ד): מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו, וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש, ואם נכנס לעזרה והיה מזרע דוד ישב, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה'.

ע' רמב"ם (אבל פ"ז ה"ז): וכן המלך חייב בכל דברי אבילות אלא שאינו יוצא מפתח פלטרין שלו אחר מותו, ואין צריך לומר אחר מתים אחרים, ואינו מנחם אבלים, ולא יצא דוד אבנר אלא להודיע לעם שלא נהרג ברצונו.

³⁸ ע' רמב"ם (אבל פ"ז ה"ח): אין אדם נכנס למלך לנחמו אלא עבדיו ומי שנתן לו רשות להכנס, ואין להן רשות לדבר לו דברי נחמונין אלא כפי מה שירשה אותם, וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש.

³⁹ ע' שו"ע (י"ד סי' שנט ס"א): מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאות מקום שנהגו לצאת אחר המטה יוצאות ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא אחר המטה ואין לשנות:

⁴⁰ ע' שו"ע (י"ד סי' שעח ס"א): אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה אבל בשניה מותר אפילו ביום ראשון ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו ויכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו ובלבד שלא יתנו בתחילה:

ביאור: אסור לאכול – אבל אם השכינים לא מאכילים אותו מותר לאכול משלו (ט"ז), שיעקר הוא הלחם אבל תבשילין יכול לאכול משלו וכן המנהג שמביאים להאכל לחם וביצים בלבד (ערה"ש ב).

ראשונה - הטעם כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול כי רצונו למות הוא גם כן על כן צווה לאכול משל אחרים (ב"י בשם ר' ירוחם).

⁴¹ ע' שו"ע (י"ד סי' שפז ס"א): אבל חייב בכפיית המטה. ובשעת שינה ואכילה, יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב, אפילו על מטה כפויה, אלא על גבי קרקע. וכן המנחמים אינם רשאים לישוב אלא ע"ג קרקע:

ביאור: ובשעת שינה כו' - אבל אין לו לישן כל ז' אלא ע"ג הקרקע, והאבל א"צ לישוב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו, ואז גם המנחמים צריכין לישוב ע"ג קרקע, אא"כ אמר להו האבל שבו ע"ג ספסלים, דמצי מחיל ליקריה (ואפשר משום הכי אין המנחמים יושבין בזמן הזה ע"ג קרקע דמחיל האבל מסתמא), ולישב האבל ע"ג כרים וכסתות בעוד שהמנחמים אצלו לא יתכן, אמנם חולה וזקן שיש להם צער בשיבת קרקע, מותר להשיבם כר קטן תחתיו. מה שכו' שאין צריך האבל לישוב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו פירוש אבל בלאו ה"י יכול לעמוד או לילך בחדרו אבל על כל פנים אסור לישוב ע"ג ספסל (ט"ז ושי"ח), אם המנחמים מוחלים על כבודם. רשאי לילך או לעמוד כי לפעמים מצינו מנחמים אצלו כל היום. ונהי שאין לומר דמסתמא מוחלים על כבודם כיון שלא נזכר בפוסקים. מ"מ כשמוחלים בפירוש. ודאי דשרי לאבל לעמוד או ללכת אנה ואנה בבית (דברי מלכיא ח"ב סי' צב).

ע' שו"ע (י"ד סי' שפז ס"ב): עכשיו לא נהגו בכפיית המטה, מפני שיאמרו העובדי כוכבים שהוא מכשפות, ועוד שאין המטות שלנו עשויות כמטות שלהן כדי שיהא ניכר בהם כפייה:

לא נהגו בכפיית המטה – מ"מ ראוי להפך הכר והכסת (רע"א), כר היינו מזרון, והיינו להפכו ראש למטה ותחתון למעלה.

סירווגו מתוכו, מטה, סירווגה מעל גבה. מיתבי: כלי עץ מאימתי מקבלין טומאה⁴². המטה והעריסה, משישופם בעור הדג. ואי מטה מסורגת (היא) מעל גבה, למה לי שיפת עור הדג. אלא: הא הוא מתוכו, מטה, אעולי ואפוקי בבזיוני, דרגש, אעולי ואפוקי באבקתא. אמר רבי יעקב אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. אמר רבי יעקב בר אמי: מטה שנקליטיה יוצאין, זוקפה, ודיו¹.

משנה. ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד², ופורץ לעשות לו דרך³, ואין ממחה בידו. דרך המלך אין לו שיעור. וכל העם ברוזין ונותנין לו⁴³, והוא נוטל חלק בראש.

גמרא. תנינא חדא זימנא: אין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אידי דתנא כל מילי דמלך, תנא נמי מוציאין למלחמת הרשות. אמר רב יהודה אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך⁴⁴,

מלך מותר בו⁴⁵. רב אמר: לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך. כתנאי, רבי יוסי אומר: כל האמור בפרשת מלך, מלך מותר בו, רבי יהודה אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך. וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ⁴⁶: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. רבי נהוראי אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן, שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך וגו'. תניא, רבי אליעזר אומר: זקנים שבורו, כהוגן שאלו, שנאמר תנה לנו מלך לשפטנו, אבל עמי הארץ שבהן קלקלו⁴⁷, שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו. תניא, רבי יוסי אומר: שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה, ואיני יודע איזה מהן תחילה, כשהוא אומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק, הוי אומר: להעמיד להם מלך תחילה, ואין כסא אלא מלך, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך. ועדיין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחלה, או להכרית זרעו של עמלק תחלה, כשהוא אומר והניח לכם מכל אויביכם וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' וגו', הוי אומר: להכרית זרעו של עמלק תחלה. וכן בדוד הוא אומר: ויהי כי ישב המלך דוד בביתו ה' הניח לו מסביב, וכתוב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו'.

אמר ריש לקיש: בתחילה מלך⁴⁸ שלמה על העליונים שנאמר וישב שלמה על כסא ה', ולבסוף מלך על התחתונים, שנאמר כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. רב ושמואל, חד אמר: תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם, וחד אמר: תפסח ועזה בהדי הדדי הווי יתבו וכשם שמלך על תפסח ועל עזה, כך מלך על כל העולם כולו, ולבסוף לא מלך אלא על ישראל, שנאמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל וגו', ולבסוף לא מלך אלא על ירושלים, שנאמר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים, ולבסוף לא מלך אלא על מטתו, שנאמר הנה מטתו שלשלמה וגו', ולבסוף לא מלך אלא על מקלו, שנאמר זה היה חלקי מכל עמלי. רב ושמואל, חד אמר: מקלו⁴⁹, וחד אמר: גונדו. הדר או לא הדר. רב ושמואל, חד אמר: הדר, וחד אמר: לא הדר, מאן דאמר לא הדר, מלך והדיוט, ומאן דאמר הדר, מלך והדיוט ומלך⁵⁰.

פורץ לעשות לו דרך. תנו רבנן: אוצרות מלכים, למלך. ושאר ביזה שבוזזין, מחצה למלך ומחצה לעם, אמר ליה אביי לרב דימי, ואמרי לה לרב אחא: בשלמא אוצרות מלכים למלך, אורחא דמלתא, אלא שאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם מנלן.

ליקח דבר כמו זה לעצמו שהוא דבר שעומד לדורות בזה לא הותר. ולכן אמר לו אליהו הרצחתי גם ירשת, כלומר שירשת להוריש אחריו ג' ולא שייך זה אל [המלך]. וכן פירש הר"ק דאין מותר למלך ליקח שדות שלהם לעצמו. ועוד וכי אם היה רוצה המלך ליקח כל הארץ וכי רשאי בזה וכי יותר דבר זה מן [התורה]. וכסף וזהב לא ירבה לו שאינו מותר רק כפי צורך מלכותו ולא יותר, והיו לו כרמים כפי אשר ראוי למלך, וכרם נבות לא היה רוצה [רק] לתוספת ובזה לא הותר המלך כלל [מהר"ל].

⁴⁵ עי' רמב"ם (מלכים פ"ד ה"א): רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מסכ ואסור להבריח מן המסכ, שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב ממסכ ליקח ממונו או יהרג שנאמר ואתם יהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר יהיו לך למס ועבדוך, מכאן שנותן מס וקוצב מסכ ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו.

⁴⁶ עי' רמב"ם (מלכים פ"א ה"א): שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק, ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה.

⁴⁷ פ' כי עמי הארץ שהם בלא חכמת התורה [שאלו מלך למלחמה] בלבד, כדרך הגוים שהמלך הוא בשביל המלחמה, ואין המלך תחלתו לדבר שהוא טוב. כי אין המלחמה דבר טוב בעצמו כי השלום הוא הנבחר, אבל המלך הוא לשפוט ולסדר את העם שהוא דבר טוב בעצמו. ותדע להבין כי עמי הארץ שהם הולכי בדרכי הגוים לשאלו להם מלך לעשות מלחמה שלהם, כי הם בעלי כח גשמי. וכמו שיש באדם כחות אשר הם כח גופני והוא גם כן מלך מושל על הגוף וכי הזה שהוא כח דוחה את המתנגד לכן שאלו ג' מלך מנהיג עושה מלחמה [וכי הוא] ענין [אחד] הכח שהוא מושל על הגוף וכי המושל על העם. כי דבר זה התבאר במקומות הרבה, כי העינים של אדם הם כמו זקני עדה, כדכתיב ואם מעיני העדה והם הזקנים, והנפש הוא המלך. ועמי הארץ שהם הכל גוף מצד שלהם לעשות מלחמה כמו הנפש המוטבע בגוף. אבל החכמים מלך שלהם לשפוט ולסדר העם, כמו השכל באדם שהוא מלך והשכל מסדר את הכל והוא שופט את הכל. ולכן הזקנים שהם קרובים אל השכל היו מבקשים מלך לשפוט אותם ולסדר אותם, כי הזקנים קרובים אל השכל כאשר ידוע, וכל אלו דברים יש לך להבין מאוד מאוד כי רמזו דברים יקרים בענין זה ואין להאריך [מהר"ל].

⁴² עי' רמב"ם (כלים פ"ה ה"א): כל הכלים אין מקבלין טומאה עד שתגמר מלאכתן, וכלי עץ מאימתי מקבלין טומאה המטה והעריסה משישופם בעור דג, גמר שלא לשוף מקבלין טומאה, הסלים של עץ משיחסום שפתותיהן ויכרות עוקצי השריגים והעצים הקטנים היוצאים ע"ג הסל, היו הסלים של תמרה אף על פי שלא כרת ההוציא מבפנים מקבלין טומאה שכן מקיימין אותן, הכלכלה משיחסום פיה ויכרות ההוציא ויגמור את התלויות, בית הכסות והלגינין אף ע"פ שלא כרת מבפנים מקבלין טומאה שכן מקיימין אותם, הקנונים הקטנים והקלתות משיחסום שפתותיהן ויכרות ההוציא היוצאים, הקנונים הגדולים והסויגים הגדולים משיעשה שני דורים לרוחב שלהן, הנפה והכברה וכפ מאזנים משיעשה דור אחד לרוחב שלהן, הקופה משיעשה שתי צפירות לרוחב שלה, והערק משיעשה בו צפירה אחת אף על פי שיעשה גמי גביהן מקבלין טומאה שהרי ראו למה שנעשו וצורת הכלי עליהן הא למה זה דומה לבגד שנארג מקצתו, המחצלת משיכרות ההוציא וזהו גמר מלאכה, וכל כלי הנסרים אינן מקבלין טומאה עד שיתחסמו שפתותיהן, גולמי כלי עץ מקבלין טומאה משנעשה הכלי בצורתו, אף על פי שעתיד לתארו בשרד או להשוותו במחוגה או לייפותו במעצד וכיוצא במעשים אלו ועדיין הוא גולם והואל ואינו מחוסר חיקקה והרי השלים חפירתו הרי זה מקבל טומאה, וכל גולמי כלי עץ מקבלין טומאה חוץ משל אשכרוע שאין הכלי ממנו חשוב כלי עד שיתייפה, וקרוב בעיני טומאה עצם ככלי אשכרוע ואין גולמיהן מקבלין טומאה, כלי עץ שאין עליו צורת כלי אף על פי שמשמשין בו אינו מקבל טומאה. ארובות של נחתומין שסודרים עליהן החלות כשהן בצק מתטמאות שהרי צורת הכלי עליהן ושל בעלי בתים אינן מקבלין טומאה, ואם צבען בסקרא או בכרכום וכיוצא בהן מתטמאות שהרי נעשית להן צורת כלי, סרוד של נחתומין שנותנין בו המים שמקטפין בו טמא ושל בעלי בתים טהור, ואם גפפו מראע רוחותיו מתטמא נפרץ מרוח אחת טהור, והלוח שעורכין עליו מתטמא כלי עץ שהסלתיפה, וקרוב בעיני טומאה עליו את הסלת מתטמא ושל בעלי בתים טהור, רחת הגרוסות מתטמאות של אוצרות טהורה של גתות מתטמאה ושל גרנות טהורה, זה הכלל העשוי לקבלה מקבל טומאה והעשוי ליכנס בו טהור. [ראב"ד] והערק משיעשה בו צפירה. א"א פ' ברוך נפה והטעם מפני שאדם משתמש באלו במה שהן משא"כ בשאר כלים שהזכיר למעלה עכ"ל. /השגת הראב"ד/ ואין גולמיהן מקבלין טומאה. א"א זאת הקורבה לא ידעתי מאין באה לו שהרי פירשו בו טעם מפני שמחוסרין שליקה וממרים את מה שבהם פירוש עושין מה שבהם מן ואין זה הענין בכלי עצם ואי ס"ל כ"נ דאמר במסכת חולין גולמי כלי עצם כגולמי כלי מתכות דמי לימא הכי ולמה ליה לדמויינהו לאשכרוע שהוא כלי עץ ומוציא מדין כלי עץ שאפילו שליקותו מעכבתו מפני שפוגם מה שנותנין בו. /השגת הראב"ד/ ארובות של נחתומין וכו'. א"א דבר זה הביחף ארובות כמו ערוכות והוא הקטוף סרוד הוא שמולך עליו המקיצות לתנ... /לתנור/ והטעם של נחתומין טמא מפני שהוא מייחד כלי לזה התשמיש אבל של בעל הבית אין תשמישו תדיר ואין מייחדו לכלי ואם ייחדו טמא והכי איתא בתוספתא. /השגת הראב"ד/ והלוח שעורכין עליו וכו'. א"א זה שישבו /השגת הראב"ד/ כלי עץ כו'. א"א בערוך פירש נפה של שיער וכן משמעותו בכ"מ אלא שזה הפרק כולו אינו מדבר באורג אבל נראה כי הוא של עור כמו אותן של רופאים ובו דברה המשנה תחלה וממה שאמר רבי יהודה בסמוך אף של גדלת טמא מושב שהבנות יושבות בתוכו וגודלות למדנו שלא דבר ע"כ בשל שיער אלא בשל עור כאשר כתבתיה.

⁴³ עי' רמב"ם (מלכים פ"ד ה"ט): כל הרוגי המלך ממונן למלך, וכל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הבזה שבוזזין ברוזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש, ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחידו יחולקו.

⁴⁴ וקשה וא"כ נבות הזירעלי למה נענש [אחאב] מה שלקח שדיהו. וכאשר תעיין בפסוק כתיב שדותיכם יקח ונתן לעבדיו. אלא שיש הפרש שאם יקח צאן ובקר דבר זה הוא לצורך מלכותו, אבל כאשר יקח שדה וכרם שהוא עומד לדורות בוודאי אסור. ובוודאי אם לקח שדה או שאר דבר והיה קונה בו עבד שרי, ולכן אצל שדות כתיב שדותיכם יקח ונתן לעבדיו דבזה הענין שרי, אבל

{כא ע"א}

דכתיב וימסרוהו לה' לנגיד ולצדוק, מקיש נגיד לצדוק, מה צדוק, מחצה לו ומחצה לאחיו, אף נגיד, מחצה לו ומחצה לאחיו. וצדוק גופיה מנלן. דתניא, רבי אומר: לאהרן ולבניו, מחצה לאהרן ומחצה לבניו. משנה. לא ירבה לו נשים⁴⁸, אלא שמנה עשרה. רבי יהודה אומר: מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. רבי שמעון אומר: אפילו אחת ומסירה את לבו, הרי זה לא ישאנה, אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים, דאפילו כאביגיל. גמרא. למימרא דרבי יהודה דריש טעמא דקרא, ורבי שמעון לא דריש טעמא דקרא. והא איפכא שמעין להו, דתניא: אלמנה, בין שהיא עניה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה⁴⁹, שנאמר לא תחבל בגד אלמנה,

דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: עשירה, ממשכנין אותה, ענייה, אין ממשכנין אותה, ואתה חייב להחזיר לה, ואתה משיאה שם רע בשכנותיה. ואמרין: מאי קאמר. הכי קאמר: מתוך שאתה ממשכנה אתה חייב להחזיר לה, ואתה משיאה שם רע בשכנותיה. אלמא: רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ורבי שמעון דריש טעמא דקרא. בעלמא רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ושאי הכא דמפרש טעמא דקרא: מה טעם לא ירבה לו נשים, משום דלא יסור לבבו. ורבי שמעון אמר לך: מכדי בעלמא דרשינן טעמא דקרא, אם כן לכתוב קרא לא ירבה לו נשים ולישתוק, ואנא אמינא: מה טעם לא ירבה, משום דלא יסור. לא יסור למה לי, אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה. אלא מה אני מקיים לא ירבה, דאפילו כאביגיל.

הני שמונה עשרה מנלן. דכתיב ויולדו לרוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון ולאחינעם היוזעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי והשלישי אבשלום בן מעכה והרביעי אדניה בן חגית והחמישי שפטיה בן אביטל והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה ילדו לרוד בחברון. וקאמר ליה נביא: אם מעט ואסיפה לך כהנה וכהנה. שית, וכהנה, שית. דהוה להו תמני סרי. מתקיף לה רבינא: אימא כהנה, תרתי סרי וכהנה עשרין וארבע. תניא נמי הכי: לא ירבה לו נשים, יותר מעשרים וארבע. למאן דדריש וי"ו, ארבעים ושמונה הוו. תניא נמי הכי: לא ירבה לו נשים יותר מארבעים ושמונה. ותנא דידן מאי טעמיה. אמר רב כהנא: מקיש כהנה בתרא לכהנה קמא מה כהנה קמא, שית, אף כהנה בתרא, שית. והא הואי מיכל. אמר רב: עגלה זו מיכל, ולמה נקרא שמה עגלה, שחביבה עליי כעגלה, וכן הוא אומר לולי חרשתם בעגלתי וגו'. ומי הוה למיכל בני. והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה. אמר רב חסדא: עד יום מותה, לא היה לה, ביום מותה, היה לה. מכדי, בנים היכא קא חשיב להו, בחברון, ואילו מעשה דמיכל, בירושלים הוה, דכתיב ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה' ותבו. ואמר רב יהודה ואיתימא רב יוסף: שקלתה מיכל למיטרפסה. אלא אימא: עד אותו מעשה, היה לה, מכאן ואילך, לא היה לה, והכתיב: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים בירושלים, למלווי שמונה עשר. מאי נשים ומאי פלגשים. אמר רב יהודה אמר רב: נשים⁵⁰, בכתובה ובקידושין, פלגשים, בלא כתובה ובלא קידושין. אמר רב יהודה אמר רב: ארבע מאות ילדים היו לו לרוד, וכולן בני יפת תואר היו, ומגדלי בלויים היו, וכולן יושבין בקרונות של זהב, ומהלכין בראשי גייסות היו, והם היו בעלי אגרופין של בית דוד.

ואמר רב יהודה אמר רב: תמר בת יפת תואר היתה, שנאמר ועתה דבר, נא (על) +מסורת הש"ס: א+ המלך כי לא ימנעני ממך. ואי סלקא דעתך בת נישואין הואי, אחתיה מי הוה שריא ליה. אלא שמע מינה בת יפת תואר היתה. ולאמנון רע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד (והיה) +מסורת הש"ס: ויונדב+ איש חכם וגו'. אמר רב יהודה אמר רב: איש חכם לרשעה. ויאמר מדוע אתה ככה דל בן המלך ויאמר לו יונדב שכב על משכבך והתחל וגו' עד ועשתה לעיני את הבריה. ותקח המשרת ותצק לפניו. אמר רב יהודה אמר רב: שעשתה לו מיני טיגון. וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד, מאי טעמא. אמר רבי יצחק: נימא נקשרה לו, ועשאתו כרות שפכה. וכי נקשרה לו, איהי מאי עבדה. אלא אימא: קשרה לו נימא, ועשאתו כרות שפכה. איני. והא דרש רבא: מאי דכתיב ויצא לך שם בגוים ביפך, שאין להן לבנות ישראל לא שער בית השחי ולא בית הערוה. שאני תמר, דבת יפת תואר הואי. ותקח תמר אפר על ראשה (ואת כתנת) +מסורת הש"ס: וכתנת+ הפסים אשר עליה קרעה. תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה גדר גדול גדרה תמר באותה שעה. אמרו: לבנות מלכים כך, לבנות הדיוטות על אחת כמה וכמה, אם לצנועות כך, לפרוצות על אחת כמה וכמה. אמר רב יהודה אמר רב: באותה שעה גזרו

⁴⁸ דע כי מה שהוזהר המלך במצות לא ירבה, כי נקרא המלך אחד, וכל אשר הוא רבוי נאסר לו. ובשלשה דברים יוצא המלך ממה שהוא נקרא אחד, ע"י סוסים הרבה וע"י כסף וזהב הרבה וע"י נשים הרבה. לכך כתיב בכל א' מאלו שלשה לא ירבה. והדברים האלו ידועים למביני מדע למה הוזהר המלך על אלו, וזה לא יצא מענין המלכות שהוא אחד. ומה שהותר למלך דוקא י"ח נשים, כי עד י"ח המלך ראוי שיהיה אחד כמו שאמרנו, וכאשר נושא יותר ממה שהראוי לו ליקח והוא מתחבר אליהם והרי אינו אחד כי הוא מתחבר לרבו נשים. לרבי שמעון לא ירבה לו נשים מלתא בפני עצמו, ולא יסורו לבבו מלתא בפני עצמו, ולרבי יהודה הכתוב אמר הטעם למה לא ירבה לו נשים משום שהם מסירים לבבו. כי כאשר המלך יוצא ממה שהוא אחד כאשר מרבה לו נשים, ואז הם מסירים לבבו לרע, ומפני כך אסור למלך להרבות נשים רק מנין הנשים כפי מה שראוי אל אחד. כי יש לאחד צירוף אל ששה, כי הנקודה היא אחת על מה שצירוף צירוף שהם ששה קצוות, וגם אל י"ב אלכסונון כאשר ידוע, ואל כל זה מצטרף האחד. ולכן אמר ואם מעט לך בששה ואוסיפה לך כהנה וכהנה, כי עד י"ח יש כאן צירוף האחד. וכמו כן מספר י"ח תמצא שהש"י מצטרף אליהם וכמו שאמרנו, תמני סרי [אלפי צדיקי קיימי] קמי' קב"ה כמו שפרשנו במסכת חגיגה ע"ש ותמצא מבואר, וכן בכמה מקומות דבר זה מבואר. ולפיכך אמר שעד י"ח נשים אין המלך יוצא מגדר האחדות, אבל יותר מזה המלך יוצא מגדר האחדות שראוי אל המלך בפרט ואם מרבה הרי הם מסירים [ועד] זה אין יוצא מאחדות ואין להאריך בזה כי אין כאן מקומו (מהר"ל).

⁴⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' צז ט"ד): אלמנה, בין שהיא עניה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה שלא בשעת הלוואה, ואפילו שליח בית דין. ואם עבר וחבל בגד אלמנה, מחזירין ממנו בעל כרחו, ואם תורה, תשלם, ואם תכפור, תשבוע. אבד המשכון או נשרף, קודם שיחזיר, לוקה. במה דברים אמורים שאסור למשכנו הוא בעצמו, ושאסור ליכנס לביתו למשכנו אפילו שליח ב"ד, ללוה, אבל לערב, מותר למשכן בזווע שאל על פי בית דין, וליכנס לביתו ליטול המשכון, (וי"א מכל מקום לענין שלא למשכן כלי אוכל נפש אין חלוק בין ערב ללוה), אלא אם כן הוא ערב קבלן, שאז דינו כלוה. וכן מי שיש לו שכר אצל חבירו, בין שכר עצמו בין שכר בהמתו או כליו או שכר ביתו, מותר למשכנו שלא על פי ב"ד, וליכנס לביתו למשכנו, ואם זקף עליו השכר בהלוואה, אסור.

ביאור: אלמנה בין שהיא עניה כו' - אפילו מאי דמותר לחבלו באחר דהיינו ע"י שליח בית דין, אסור גבי אלמנה ואפילו היא עשירה, כיון שהיא תשכח כח כדרך הנשים. ונקט אלמנה שאין לה עוזר וסומך לא מאישה ולא מאביה שכבר יצתה משרותו, וה"ה גרושה, ולאמוקי בתולה שהיא ברשות אביה (סמ"ע), וי"א הטעם שלא לצער האלמנה שלבה שבור ודואג והאי טעמא לא שייך בגרושה (ש"ך). כל מילי אין ממשכנים אלמנה, ובגד דקרא לאו דוקא, וי"א שלא אסרה תורה אלא בגד לבישתה ומצעותיה וכדומה, אבל שארי כלים כגון כוסות של סכף וכיוצא, ראוי למשכן הימנה, שאין זה בכלל בגד. מלבושים של האלמנה הנמצאים אצל המלוה, אם אין טענה על המלבושים עצמם רק שהם חבולים על תביעה אחרת, קרוב הדבר ליעג בלאו דלא תחבול, אף על גב שלא הוצאת אותם מביתם (פ"ת).

מחזירין ממנו בעל כרחו - ע"י לעיל סקט"ו? דגם האי בעל כרחו אינו ר"ל מיד, אלא בעת צרכו (סמ"ע).

ואם תכפור תשבוע - דוקא היכא דמשכנה בעדים דלית ליה מיגו דלקוח הוא ביד, וגם ראוהו בידו אח"כ דלית ליה מיגו דהחזרתו לך, דבכ"ה אף בשאר כל אדם אינו נאמן לטעון עליו כדי דמיו אפילו בעודו בידו, דאל"כ היה נאמן במיגו. ואף שמוטל עליו להחזירו, מ"מ אי בעי לא הוה מודה שחבלה, ולא היינו יכולים לכפותו להחזיר לו (סמ"ע), אף ע"פ שאין ממשכנין אותה אם היא מודה שחייבת תשלם כלומר ב"ד כופין אותה לפרוע ומגבין למלוה מנכסיה, והאיסור למשכנה היינו לקחת משכון, ולא בתור תשלום (ש"ך).

אבד המשכון או נשרף לוקה - וי"א כיון דנתחייב באונסים אין לוקה ומשלם (ש"ך). לוקה - ומחשב המשכון ותובע השאר בדין, הרי דבמשכנו ע"פ ב"ד שלא בשעת הלוואתו חייב אף באונסין, ועמ"ש לעיל סימן ע"ב (ש"ך), המשכנו שלא ברשות אינו לא גנב ולא גזלן, והא דחייב באונסין היינו משום דמסתמא לכך נטל בכדי שיאבד מעותיו אם יאבד המשכון, וא"כ ממילא נשמע דליתר מכדי

חובו אינו חייב לשלם, וזה דלא כש"ך (סי' עב סקט"ו?) דמשכנו שלא ברשות חייב באונסין ומשום דהוי גזלן (קצה"ח).

מותר למשכנו - וכן אם גזל וגזילתו בעין או אפילו הוציאה גזלן ולא נזקף דמי גזילתו במלוה מותר למשכנו בעצמו (ש"ך), עיין לעיל סימן ד' בהגה ובסמ"ע שם (פ"ת).

ואם זקף עליו השכר במלוה כו' - דאז נעשה ממנו הלוואה (סמ"ע).

⁵⁰ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ד ה"ד): וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים, נשים בכתובה וקדושין, ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין אלא ביחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו, אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד, ויש לו [רשות] לעשות הפלגשים שלוקח לארמונו טבחות ואופות ורקחות, שנאמר ואת נבותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות.

על הייחוד, ועל הפנויה. יחוד. דאורייתא הוא, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: רמז לייחוד מן התורה מניין, שנאמר כי יסיתך אחיך בן אמך, וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית. אלא לומר לך: בן, מתייחד עם אמו, ואין אחר מתייחד עם כל עריות שבתורה⁵¹. אלא אימא: גזרו על ייחוד דפנויה⁵². ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך, אמר רב יהודה אמר רב: מלמד שביקש להולמו, ולא הולמתו. ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו, מאי רבותא. אמר רב יהודה אמר רב: כולן נטולי טחול, וחוקקי כפות רגלים היו.

משנה. לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו⁵³. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, אלא כדי ליתן אספניא⁵⁴. וכותב לו ספר תורה לשמו⁵⁵, יוצא למלחמה, מוציאה עמה, נכנס, הוא מכניסה עמו, יושב בדין, היא עמו, מיסב, היא כנגדו, שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו.

גמרא. תנו רבנן: לא ירבה לו סוסים יכול אפילו כדי מרכבתו ופרשיו, תלמוד לומר לו, לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי רכבו ופרשיו. הא מה אני מקיים סוסים, סוסים הבטלנין. מניין שאפילו סוס אחד והוא בטל שהוא בלא ירבה, תלמוד לומר למען הרבות סוס. וכי מאחר דאפילו סוס אחד והוא בטל, קאי בלא ירבה, סוסים למה לי. לעבור בלא תעשה על כל סוס וסוס. טעמא דכתב רחמנא לו הא לאו הכי הוה אמינא אפילו כדי רכבו ופרשיו נמי לא. לא צריכא, לאפוש. וכסף וזהב לא ירבה לו אלא כדי ליתן אספניא. תנו רבנן: וכסף וזהב לא ירבה לו יכול אפילו כדי ליתן אספניא, תלמוד לומר לו, לו אינו מרבה, אבל מרבה הוא כדי ליתן אספניא. טעמא דכתב רחמנא לו, הא לאו הכי הוה אמינא אפילו כדי ליתן אספניא נמי לא. לא צריכא, להרווחה. השתא דאמרת לו לדרשה, לא ירבה לו רב מאי דרשת ביה. למעוטי הדיוטות.

נשים יהודה רמי: כתיב ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים מרכבתו וכתיב ויהי לשלמה ארבעת אלפים (ארוות) + מסורת הש"ס: אריות + סוסים. הא כיצד. אם ארבעים אלף איצטבלאות היו, כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים ארוות סוסים, ואם ארבעת אלפים איצטבלאות היו, כל אחד ואחד היו בו ארבעים אלף ארוות סוסים. (רבי) + מסורת הש"ס: רב + יצחק רמי: כתיב אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה וכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים. לא קשיא, כאן, קודם שנשא שלמה את בת פרעה, כאן, לאחר שנשא שלמה את בת פרעה. אמר רבי יצחק: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה⁵⁶ ירד גבריאל ונעץ קנה בים, והעלה

⁵¹ ע"י ש"ע (אה"ע סי' כב ס"א):

⁵² ע"י ש"ע (אה"ע סי' כב ס"ב):

⁵³ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ג ה"ג): ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו, אפילו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך שעושים שאר המלכים אסור, ואם הוסיף לוקה.

⁵⁴ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ג ה"ד): ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגזויו ולהתגאות בו או להתנאות בו, אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולמשמיו, וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם הרי זה מצוה להרבותו, ואין אסור אלא להרבות לעצמו בבית גזויו שנאמר ולא ירבה לו, ואם הרבה לוקה.

⁵⁵ ע"י רמב"ם (מלכים פ"ג ה"א): בעת שישב המלך על כסא מלכותו, כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו, ומגיהו מספר העזרה על פי בית דין של שבעים ואחד, אם לא הניחו לו אבותיו או שנאבד כותב שני ספרי תורה, אחד מניחו בבית גזויו שהוא מצווה בו ככל אחד מישאל, והשני לא יזוז מלפניו, אלא בעת שיכנס לבית הכסא, או לבית המרחץ, או למקום שאין ראוי לקריאה, יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו.

⁵⁶ ע"י רמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ב): וכיצד הוא הנדוי אומר פלוני יא בשמתא, ואם נידוהו בפניו אומר לו פלוני זה בשמתא, והחרם אומר לו פלוני מוחרם, וארור בו אלה בו שבועה בו נידוי.

⁵⁷ פירוש כאשר מלך שלמה, אז היו ישראל בגדולתם היותר גדולה, עד כי מלך שלמה על עליונים ותחתונים ונתקיים לישראל כל ההבטחה שהבטיח הש"י את ישראל, וזהו בתחלת מלכותו על ישראל. וכאשר נשא שלמה בת פרעה והתחבר לאומות, ובזה נתן כח האומות העולם, כאשר ראש מלכות ישראל נתן כח לאומות העולם, בזה הושפל מלכות ישראל בכללה ונתעלה כח האומות. ולפיכך אמר בשעה שנשא שלמה בת פרעה בא גבריאל הממונה על מדת הדין, ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול שברומי. ור"ל כי הגדיל כח רומי, עד שהדבר שלא היה ראוי להם קודם, נתן להם עתה. כי הים אינו ראוי לישוב ועתה נעשה מיושב, ובודאי דבר זה הוא כח הגדול של רומי, ולכן אמר שבנה עליו כרך גדול של רומי. ודבר זה היה מתייבב ממה שנשא בת פרעה, כי כל שני דברים שהם הפכים, כמו שהם ישראל ואדום שהם הפכים זה לזה, כאשר האחד מתחבר אל השני כמו שעשה שלמה שנשא בת פרעה, ובזה היה שלמה מראה גדול נתלה בהפכו, כי כאשר היה מבקש בת פרעה היה נתלה בו, צריך לו בדבר שהוא כמו זה ליקח יזוג ממנו, ובזה משפיל עצמו ומגדיל דבר

שרטון, ועליו נבנה כרך גדול שברומי. ואמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב לא ירבה לו נשים, אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב יהיה לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתיב לא ירבה לו סוסים, ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב וכתוב ותצא מרכבה ממצרים בשש וגו'.

וכותב ספר תורה לשמו. תנא: ובלבד שלא יתנאה בשל אבותיו. אמר (רבא) + מסורת הש"ס: רבה: + אף על פי שהניחו לו אבותיו⁵⁷ לאדם ספר תורה, מצוה לכתוב משלו, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, איתבייה אביי: וכותב לו ספר תורה לשמו, שלא יתנאה בשל אחרים. מלך, אין, הדיוט, לא. לא צריכא, לשתי תורות. וכדתיא וכתב לו את משנה וגו', כותב לשמו שתי תורות⁵⁸, אחת שהיא יוצאה ונכנסת עמו, ואחת שמנוחת לו בבית גזויו. אותה שיוצאה ונכנסת עמו (עושה אותה כמין קמיע, ותולה בזרועו, שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני כל אמוט), אינו נכנס בה לא לבית המרחץ ולא לבית הכסא, שנאמר והיתה עמו וקרא בו, מקום הראוי לקראת בו.

אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא: בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. מאן הדיוטות. אמר רב חסדא: כותאי. מאי כתב עברית. אמר רב חסדא: כתב ליבונאה. תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא⁵⁹ שתניתן תורה על ידו לישראל, אילמלא (לא) קדמו משה. במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים, בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל, מה עלייה האמור כאן תורה, אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, בעזרא הוא אומר כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה' (אלהיו) ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט. ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה על ידו הכתב⁶⁰,

שהוא הפכו עד שמלכותו נמסר בידו לגמרי. כי האשה היא עצם מעצמו של אדום, וכאשר נשא שלמה אשה ממש והוא היה ראש מלכות ישראל, היה מגדיל בזה מלכות אדום, אף על גב כי פרעה לאו מאדום היה, מ"מ האומות הם ענין אחד, וכולם הם הפך ישראל, ואדום ראש לכלום, וזה שאמר שהעלה הם שרטון ונבנה עליו כרך גדול שברומי. ועדיין יש לך להבין מה שאמר שנעץ קנה בים, כי הים אינו ישוב ור"ל כי אף דבר כמו זה שהיה מגדיל כח מלכותם יותר, עד שמלכותם מתפשט אף בדבר שלא היה קודם מן הישוב, שנעץ קנה בים שאינו מן הישוב ונעשה ישוב, וזהו הגדלת המלכות של אדום לגמרי ע"י שנשא שלמה שהוא ראש מלכות ישראל את בת פרעה והגדיל כח האומות וזה מבואר (מהר"ל).

⁵⁷ ע"י ש"ע (יר"ד סי' ער ס"א):

⁵⁸ ע"י רמב"ם (תפילין פ"ז ה"ב): והמלך מצוה עליו לכתוב ספר תורה אחד לעצמו לשם המלך יתר על ספר שיהיה לו כשהוא הדיוט שנאמר והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו וגו', ומגיהו אותו מספר העזרה ע"פ בית דין הגדול, זה שהיה לו כשהוא הדיוט מניחו בבית גזויו, וזה שכתב או שנכתב לו אחר שמלך יהיה עמו תמיד, ואם יצא למלחמה ספר תורה עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו.

⁵⁹ ע"י רמב"ם (תפילין פ"ז ה"א): לא היה לו ספר תורה קודם שימלוך צריך לכתוב לו אחר שמלך שני ספרי תורה, אחד מניחו בבית גזויו, והשני יהיה עמו תמיד לא יסור מעמו אלא בלילה בלבד וכשיכנס לבית המרחץ או לבית הכסא או לישן על מטתו.

⁶⁰ פ"י דבר זה, כי ביאה שניה דומה לביאה ראשונה, וכך דרשו ז"ל (ברכות ד' א') עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו זו ביאה שניה מכאן אמרו ראוי שיהיה נעשה להם ניסים בביאה שניה כמו בביאה ראשונה אלא שגרם החטא. ומפני כך עזרא שהעלם מבבל ביאה שניה, ראוי שתנתן התורה על ידו כמו על ידי משה שהוציאם ממצרים, אלא שהקדימו משה. ויש לך להבין מאוד ענין הג"ש, דכתיב ומשה עלה אל האלקים וכתב הוא עזרא אשר עלה. ופירוש זה, כי משה אשר העלה את ישראל ממצרים והעלה אותם אל המדינה העליונה, ולכן זכה שהוא עלה גם כן ונתעלה למעלה לקבל תורה. כי חלוק יש בין קבלת התורה שהוא מימינו של הקדוש ברוך הוא לישראל, ובין שאר נבואה שבהא לנביאים. כי שאר נבואה כתיב בה (במדבר י"א) ותנו עליהם רוח ה' וזה לשון ירמיהו כי הנבואה בהא למלמלה להם, אבל משה עלה לקבל התורה, אף על גב שירד השם יתברך על הר סיני על משה ג"כ. וכל ענין משה היה עליה כמו שהעלה את ישראל ממצרים כך הוא מעצמו עלה ונתעלה לקבל התורה. וכן עזרא שהעלה את ישראל מבבל עד שהביאם אל הארץ שיקנו מהעלתם הראשונה, ראוי ג"כ שיעלה הוא אל הש"י לקבל תורה כמו משה אלא שהקדימו משה ובמקום אחר בארנו קצת בענין אחר (מהר"ל).

⁶⁰ ואין להקשות איך נשתנה הכתב, והרי מצות התורה הם נצחיות. ואין זה קשיא כיון דרשו זה עצמו ילפינן מן התורה, וכתב משנה התורה כתב שיהיה

נעורין, אמר לו: כגון מאן. אמר לו: כגון אמך. איני. והא מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה: ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים, ואמר לו: כגון מאן. ואמר לו: כגון אמך. מיתקף תקיפא, עיבורי מעברא במלה. אמר רב שמואל בר אבויא משמיה דרב: אשה גולם היא⁶², ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, שנאמר כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו. תנא: אין איש מת אלא לאשתו⁶³, ואין אשה מתה אלא לבעלה. אין איש מת אלא לאשתו, שנאמר וימת אלימלך איש נעמי, ואין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר ואני בבאי מפרך מתה עלי רחל.

אין רואין אותו כרי. תנו רבנן: מלך מסתפר בכל יום⁶⁴, כהן גדול מערב שבת לערב שבת⁶⁵, כהן הדיוט אחד לשלשים יום⁶⁶. מלך מסתפר בכל יום, שנאמר מלך בפיפו תחזינה עיניך. כהן גדול מערב שבת, אמר רב שמואל בר נחמן אמר רבי יוחנן: הואיל ומשמרות מתחדשות. כהן הדיוט אחד לשלשים יום, דכתיב וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסוס יכסמו את ראשיהם ויליף פרע פרע מנייר, כתיב הכא, פרע לא ישלחו, וכתיב התם גדל פרע שער ראשו, מה להלן שלשים, אף כאן שלשים, ותנו נמי: סתם נזירות שלשים יום⁶⁷. והתם מנא לן. אמר רב מתנה: דאמר קרא, קדש יהיה, בגימטריא תלתין הוו. אמר ליה רב פפא לאבבי: אימא לא לירבו כלל. אמר ליה: אי כתיב לא ישלחו פרע, כדקאמרת, השתא דכתיב ופרע, פרע ליהוי, שלוחי לא לישלחו. אי הכי, האידינא נמי: דומיא דדיין⁶⁸. מה יין, בזמן ביאה הוא דאסור, שלא בזמן ביאה, שרי, אף פרועי ראש, בזמן ביאה, אסור שלא בזמן ביאה, שרי. ויין שלא בזמן ביאה שרי. והתניא, רבי אומי: אומר אני: כהנים אסורין לשתות יין לעולם, אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו. ואמר אבבי: כמאן שתי כהני חמרא האידינא⁶⁹, כרבי. הדרן עלך כהן גדול.

⁶² פ' כי האשה אינה מצד עצמה דבר, רק כמו גולם והאשה המקבלת הזכר הוא עושה אותה כלי לקבלה, ומצד עצמה אינה כלי לקבלה רק האיש עושה אותה כלי לקבל. ואל"כ לא היה האיש ואשה אחד לגמרי, כי עתה שהאיש עושה אותה כלי לקבלה ומצד עצמה אינה כלי לגמרי היא מתאחדת עם האיש לגמרי. וז"ש אחריו כי אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, כי הגולם אין לה חבור לשום דבר כלל לכך האשה שהאשה שהיא גולם אינה כורתת ברית הוא החבור, רק עם מי שעשאה כלי כי אל זה היא מתחברת בחבור גמור, כי הצורה מתחבר עם החומר והחומר מתאחד עם הצורה והבן הדברים האלו מאוד (מהר"ל).

⁶³ פ' כי האיש והאשה נחשבים כאחד והם זוג אחד, ולכן אין איש מת אלא לאשתו כי תחסר לה הזיווג. אין אשה מתה אלא לבעלה והיא חסירה, אבל השאר לא נחשבים חסירים כלל רק האיש והאשה, כי האיש בלא אשה חצי אדם וכן אשה בלא איש, ולכן אין איש מת אלא לאשתו ואין אשתו של אדם מתה אלא לבעל (מהר"ל).

⁶⁴ ע' רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ה): המלך מסתפר בכל יום, ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים, שנאמר מלך בפיפו תחזינה עיניך, ויושב על כסא מלכותו בפלטרין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל העם באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו ומשתחוים אצרה, אפילו נביא עומד לפני המלך משתחוה אצרה, שנאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך, אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד, אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו, ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים, וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו, וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי, במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה ביצניעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל.

⁶⁵ ע' רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 6.

⁶⁶ ע' רמב"ם (ביאת המקדש פ"א ה"א): כמה הוא גדול פרע, שלשים יום כנזיר שנאמר בו גדל פרע שער ראשו ואין נזירות פחותה משלשים יום, לפיכך כהן הדיוט העובד מגלח משלשים יום לשלשים יום.

⁶⁷ ע' רמב"ם (נזירות פ"א ה"א): סתם נזירות שלשים יום, כיצד מי שאמר הריני נזיר אחות משלשים יום, ואפילו אמר הריני נזיר נזירות גדולה עד מאד הרבה הרי זה נזיר שלשים יום, שהרי לא פירש זמן.

⁶⁸ ע' רמב"ם (ביאת המקדש פ"ה ה"ה): כשם שאין הכהנים מזהירין על היין אלא בשעת ביאה למקדש כך אין אסורין לגדל פרע אלא בשעת ביאה למקדש, בד"א בכהן הדיוט אבל כהן גדול אסור לגדל פרע ולקרוע בגדיו לעולם, שהרי תמיד הוא במקדש ולכן נאמר בו את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרוץ. [ראב"ד] אלא בשעת ביאה. א"א ליתיה להאי כללא שאפילו שלא בשעת ביאה אסור לגדל פרע שהרי חייב להסתפר משלשים יום לשלשים יום כדכתיב ופרע לא ישלחו, (ביאה למקדש פירוש במשמרתם).

⁶⁹ ע' רמב"ם (ביאת המקדש פ"א ה"ו): אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימי שבת, ואפילו שאר בתי אבות של משמר שאין עבודתן

היום, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב של יום ויצטרכו לאחרים מאנשי משמרתן לסייען, ואנשי בית אב של אותו היום אסורים לשתות בין ביום בין בלילה, שמא ישתה בלילה וישכים לעבודתו ועדיין לא סר יינו מעליו. [ראב"ד] ועדיין לא סר יינו מעליו. א"א אינו מן הטעם הזה אלא מפני שהקטרת אימורין כל הלילה.

⁷⁰ ע' ש"ע (או"ח סי' צט א'): דרך מיל, ושינה כל שהוא, מפיגין את היין. וה"מ כששתה רביעית, אבל אם שתה יותר, כל שכן ששינה משכרתו ודרך טורדתו. וה"מ במהלך ברגליו, אבל רוכב, ודאי דרך מפיגה היין.

משנה ברורה: דרך מיל - בין במהלך [ח] ובין ברוכב וי"א דברוכב בעינן דוקא שלשה מילין:

משכרתו - דוקא שינה מעט אבל שינה הרבה מפיגתו [מ"א בשם הכ"מ]:
אבל רוכב - שאין לו טורח כ"כ:

מפיגה היין - והוא [ט] שרכוב ג' מילין ומ"מ [ז] הכל לפי רוב היין שאם הרבה לשתות מאוד אין דרך ג' מילין מפיגתו:

⁷¹ ע' רמב"ם (ביאת המקדש פ"א ה"א): כל כהן הכשר לעבודה אם שתה יין אסור לו להכנס מן המזבח ולפנים, ואם נכנס ועבד עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים שנאמר ולא תמותו, והוא ששתה רביעית יין חי בבת אחת מיין שעברו עליו מ' יום, אבל אם שתה פחות מרביעית יין, או שתה רביעית והפסיק בה, או מזגה במים, או ששתה יין מגיתו בתוך מ' אפילו יתר מרביעית פטור ואינו מחלל עבודה, שתה יתר מרביעית מן היין אף על פי שהיה מזוג ואף ע"פ שהפסיק ושהה מעט מעט חייב מיתה ופוסל העבודה. [ראב"ד] ופוסל העבודה. א"א לא מחוור מן הגמרא שיהא חייב מיתה ויפסול עבודה אלא שהוא באזהרה.

⁷² ע' רמב"ם (ביאת המקדש פ"א ה"ד): דין קרועי בגדים ודין פרועי ראש אחד הוא שנאמר ראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אם עבד והוא קרוע בגדים חייב מיתה בידי שמים אף על פי שעבודתו כשירה ולא חללה.

⁷³ ע' רמב"ם (כלי המקדש פ"ה ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 6.

1 עי' שרע" (י"ד ס' שפז ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 41.
2 עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): הוב"ד לעיל הערה.
3 עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ב): הוב"ד לעיל הערה.
4 עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ג): הוב"ד לעיל הערה.

4 שש מעלות שמלך שלמה, הם נגד שש מעלות שהיה לכסא של שלמה, שהיה עולה בהם ויורד בהם. ואלו שש מעלות נגד השמים שהם כסא ה', שנאמר השמים כסאי, אשר הגלגל עולה שש מזלות עד שהוא בתכלית רוממת שלו מן הארץ, ויורד שש מזלות ושלמה ישב על כסא ה'. ועוד מה שמספר כאן שש מעלות שמלך שלמה שהיה מולך על עליונים ותחתונים, כאלו היה מולך בשש רוחות, שהרי ישב על כסא ה', והוא יתברך ממליכין אותו בשש רוחות וכנגד אלו ו' היה לו שש מדרגות וכנגד אלו שש רוחות היה מלכותו של היה יורד שלמה [בפעם] אחת שנמטע המלכות עד האחרון, ופי' ראשו נכון. ומה שהיו אלו ג' כסדר הזה, ודוקא כאשר באו אל הארץ. כי כאשר באו אל הארץ אז נעשו ישראל אומה שלימה לגמרי, כי כל אומה יש לה ארץ. ומתחלה כאשר הוציא הש"י את ישראל ממצרים [היה] לתת להם הארץ לירושלם. ולפיכך כאשר באו ישראל ונעשו לאומה שלימה לגמרי, נצטוו למנות עליהם [מלך], כי המלך הוא שלימות האומה, אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ויתקן להם כל צרכם ופרנסתם אשר הם צריכים, וזהו ענין המלך להשלים את העם במה שהם צריכים לכך ימנו מלך. ואח"כ להכרית זרעו של עמלק, כי המלך הוא מסלק ומכרית את אשר מתנגד לעם והוא אויב להם, כמו שהיה עמלק אויב וצורר את ישראל, והמלך שהוא לקיום העם מכרית ומסלק את המתנגד לעם אשר הוא כנגדם ומבקש להפילם, לכך על המלך לסלק את האויב והצורר להם. וכאשר העם שלימים למטה אז יושלמו מלמעלה לבנות להם בית הבחירה ותהיה השכינה עמם וזוה יושלמו לגמרי, ואלו ג' השלמות הם זו על זו עד השלמה האחרונה שהוא מה שהשכינה ביניהם, ואין על זה (מהר"ל).

5 למ"ד מקלו מפני שמקלו הוא בידו לגמרי, ואלו גונדו אם פי' גונדו לבוש, הלבוש אינו בידו כמו המקלו, ומי שפי' קערה ג"כ אין הקערה בידו תמיד כמו המקלו, ולא היה מולך רק על דבר שהוא קרוב לו לגמרי. ולמ"ד גונדו ופי' גונדו טליתו, הטלית יותר שייך לגופו מן מקלו לפי שהוא מתלבש בו ועל דבר זה מלך. ולפירוש גונדו קערה של חרס שבו היה אוכל, ועל זה מלך דבר שהוא שייך אליו לגמרי. אבל הפי' נראה נכון וברור כאשר תעמוד על דברי חכמה, כי פירוש גונדא טליתו. ומחלוקתם על פי החכמה, כי לאמן דאמר מקלו, כי המקלו משמש הנפש כאשר הנפש חלש כמו שהוא אצל זקנים לוקח מקלו לסמוך ולעזור, והקרוב אל נפשו הוא נחשב קרוב לאדם ועל זה מלך. ומ"ד גונדו הוא טליתו שמכסה את גופו, והקרוב אל גופו ביותר על זה [מלך]. ומחלוקתם [איזו] נקרא קרוב יותר אל האדם, אם הדבר שהוא חזק הנפש כמו המקלו שהוא מחזיק כח נפשו, אם גונדו שהוא מכסה גופו ופי' זה נכון כאשר תבין מחלוקת רב ושמואל (מהר"ל).

6 נראה שאין פירושו שלא היה נוהג כלל במלכותו, כי בודאי היה נוהג מלכות רק כי לא היה מלכותו מן הש"י כמו שהיה כאשר היה מלך. ואף אם היה נוהג מלכותו, דבר זה נחשב כמו שאר הדייט שהיה נוהג במלכות מעצמו ואין עליו קדושת מלכות, שכל מלך מושחין אותו בשמן המשחה ויש עליו קדושת מלכות, ומשלמה הוסר קדושת מלכות וכל שש מעלות שזכר לפני זה הכל [הוסר], שסר ממנו קדושת מלכות, ואף שהיה נוהג הנהגת מלכות כדרך מלכים לא היה עליו קדושת מלכות (מהר"ל).

7 פי' כי המלאך כתב כתב שלו בדרך א"ת ב"ש. ודבר זה כי כך ראוי למלאך לכתוב, כי החלוף שבין תחתונים לעליונים כי התחתונים מתחילין למטה וסוף, ואחריתם שלהם הוא למעלה, והעליונים הם מתחילין למעלה ומסיימין למטה. ולפיכך במקום שכותבין התחתונים אל"ף שהוא אות ראשון במלפ"א בית"א, כותבין העליונים ת"ו שהוא אות של התחלה לעליונים והיא אות אחרון לתחתונים. וכאשר כותבין התחתונים ת"ו שהוא אות אחרון לתחתונים, כותבין העליונים אל"ף שהיא אות ראשון לעליונים. כלל הדבר כי מאחר שאלו תחתונים ואלו עליונים ראוי שיהיה כך שבמקום שכותבין התחתונים אל"ף יכתבו העליונים (אל"ף) [ת"ו] וכן שאר האותיות כלל ג"כ (מהר"ל).

8 פי' כי העליונים אינם כמו התחתונים. כי התחתונים הם גשמיים ואינם שכליים, ושכל שלהם אינו משיג הכל כאחד רק משיג זה אחר זה, לכך מוציא תיבה אחר תיבה כפי השגתו. ולא כן השגת העליונים ששכל שלהם הכל ביחד כמו שראוי אל העליונים, ולכן אין כותבין מלה אחר מלה כמו שהוא שכל האדם משיג זה אחר זה, אבל אצלם הכל ביחד. ולפיכך כל הדבור שרוצה להוציא אפילו הוא הרבה אינו נחלק רק לשלשה, כי שלשה ראוי להיות שהם מתחברים כאחד כמו שהתבאר במקום אחר. כי שלשה הם אגודה אחת והם מתחברים להיות אחת כמו שראוי אל השכל, ולפיכך כתב שלמה את הראשון מן מלה ראשונה תחלה, ואח"כ את ראשון מן מלה שלישית וכן רביעית וחמישית. ותיבה אחרונה שיש בה שש אותיות נחלק לשני מלות של שלש שלש אותיות, מפני כי שלשה הם מתקשרים ומתאחדים. וכבר אמרנו כי העליונים השגתם היא אחת ואין בה רבוי רק השגה אחת, וכן הכתב המלאך. ואף כי הלוחות נכתבו בסדר שלנו ולא בשנוי כלל, אין זה קשיא כי הלוחות הם

שייכים לישראל והוא שלהם, ולכן נכתבו כאשר ראוי לתחתונים. אבל הכתב הזה אף שהיה מגיד דבר זה לתחתונים אין זה של תחתונים, לכן נכתב בענין הראוי לעליונים. ועוד כי לכך נכתב בענין זה, שעל ידי כך יתגדל ויתרומם דינאל כאשר הוא יפרש ויגיד מה שלא ידע אדם אחר, ולכן כתב בלשון שראוי לעליונים, ודך אמר אנו ואנו וכו', דבר זה גם כן כמו שפרשנו למעלה שהיה הכתב זה וחד א"ת ב"ש. התחלה של תחתונים נחשב סוף לעליונים, ולכן במקום אות אל"ף באלפא ביתא היה כתוב ת"ו. ואלו לפי זה היה ענין זה בתיבה, כי התחלת התיבה לאדם הוא סוף התיבה למלאך, כי האדם שהוא בתחתונים דבר שהוא התחלה לו הוא סוף של עליונים. כמו שהארץ היא התחלה נחשב לתחתונים, והשמים הם סוף לתחתונים, ואצל העליונים הפך השמים הם התחלה שהוא קרוב להם והארץ סוף לתחתונים /לעליונים/. ולפיכך הכתב שבא למעלה לתחתונים היה התחלת התיבה של תחתונים. סוף של עליונים וסוף התיבה של התחתונים התחלה לעליונים, וזה מבואר. ולמ"ד נאם ג"כ כאשר ראוי לעליונים, אשר האמצעי הוא קודם והתחלה. ודבר זה ידוע כאשר תדע ענין האמצעי, כי ראוי שיהיה ראשון והאותיות שהם ראשון ואחרון הם בסוף, כי הם אותיות שהם בקצה והקצה ראוי שיהיה בסוף שהרי הם קצה שהוא לשון סוף, ואלו אות אמצעי שאינו קצה רק הוא באמצע הוא קודם. והעליונים שהם קיימים ואינם נוטים אל הקצה כמו שהם התחתונים האמצע הוא ראשון להם. ודבר זה מבואר במקום אחר ואין להאריך כאן, ולכן תיבת ופרסין שאין לה אמצעי נשאר כמו שהיתה (מהר"ל).

9 עי' רמב"ם (מלכים פ"ב ה"א): כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים שתהא אימתו עליך, אין רוכבין על סוס, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכרתו, ולא באחד מכל כלי תשמישו, וכשהוא מת כולו נשרפין לפניו, וכן לא ישתמש בעבדיו ושפחותיו ושמשיו אלא מלך אחר, לפיכך אבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה.

10 עי' רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ג): הוב"ד לעיל הערה 8.

11 פי' כי אין לך חבור ודבוק כמו שיש לאיש אל אשתו, ובפרט אשתו ראשונה. כי אשתו ראשונה בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, ולכן החבור והדבוק הוא לגמרי. ולכן המזבח שהוא חבור ודבוק בין ישראל ובין אביהם שבשמים, שלכן צויה התורה שלא תניף על אבני המזבח ברזל שנאמר (שמות כ') כי חרבך הנפת עליה ותחלליה, שאין להניף ברזל שהוא מחתך ומשחית על המזבח שהוא עושה שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים. וישראל נקראים אשה להקב"ה בכתוב, והמזבח הוא החבור והדבוק בין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן אמר כי מזבח מוריד דמעות. כי הפסד חבור ודבוק זה שיש בין איש ובין אשתו הוא חבור בעצם שכן נבראו והיה לבשר אחד, ודבר זה נחשב הפסד למזבח שהוא גם [כן] חבור בין איש לאשה כמו שאמרנו. ולכן אמר מזבח מוריד עליו דמעות, כי הדמעות הם הפסד לבוכה, כי כאשר מגיע המיתה לאדם אחד קרובים שהם בשר מבשרו (בוכה) [בוכים] עליו, כי הפסד זה שייך לו כאשר הגיע לאותו שהוא עצמו ובשרו ולכן מוריד דמעות שהוא הפסד (והתכ') וכאשר מגרש אשתו ראשונה מפריד דבר שהוא עצם החבור, דבר זה נחשב כאלו מגיע הפסד זה לתחתונים שהוא ג"כ חבור בין ישראל ובין אביהם שבשמים (מהר"ל).

12 פי' כי האשה היא קנינו של בעל, ואם מבקשים ממנו ממון שהממון הוא קנין של בעל ואין לו לשלם, נוטלים אשתו שהיא קנינו ג"כ. ויש לפרש דאיירי שגדל לצדקה או דבר [מצוה] ואין מקיים נדרו שלא היה לידור ולכן אשתו מתה. א"נ דאיירי בשתבעו שהיה לו ולא [רצה] לשלם ואחר כך אין לו לשלם נענש בשביל שהיה לו לשלם כשתבעוהו (מהר"ל).

13 פירוש כי חיבור איש ואשה הוא דומה לבית המקדש ג"כ ודוקא אשתו ראשונה. ויש לך רמז בענין זה כי שם "ה בין איש לאשה, והנה איש ואשה הם משכן לשכינה וכאשר מתה אשתו חרב ב"ה בימיו. ויש בזה עוד דבר גדול ודבר זה נתבאר במדרש חכמים שאמרו (אדר"נ פ"א) האדם נברא בשתי ידים שנאמר אהור וקדם צרתי ותשת עלי כפכה תרתי משמע, ואחור וקדם הוא זכר ונקיבה שאדם הראשון נברא שתי פרצופות ואלו נבראו בשתי ידים, ומקדש ג"כ נברא בשתי ידים שנאמר (שמות ט"ו) מקדש ה' כוננו ידך והרי אלו שני דברים ענין אחד. וכן שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב בית המקדש והבן הדברים האלו מאוד (מהר"ל).

14 גם זה יש להבין, גם זה סוד נפלא איך העולם חשך בעדו. כי חבור איש עם אשתו הוא ממקום האור והיינו שהיו אומרי' (סנהדרין ל"ב) אור הנר [בברור חיל] משתה שם. ויש חמשה קולות קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, וכנגד זה חמשה פעמים אור בפרשת בראשית. ולפיכך מי שמתה אשתו ראשונה בימיו העולם חשך בעדו, כי אז נסתלק ממנו האור. ועוד תדע כי האדם כאשר יש לו אשה הוא אדם בפעל, וכאשר מתה אשתו ראשונה לא נחשב אדם בפעל וכאלו עולם חשך בעדו (מהר"ל).

15 כי הכל הוא רמז על המדרגה העליונה אשר אין בה צרות, כי שם חבור איש ואשה ושם מתאחדים ומזדווגים. ומי שמתה אשתו ראשונה אינו דבק במדרגה שהכל בהרחבה, ולפיכך פסיעותיו מתקצרות. ודע האיש והאשה שהם אחד והם שנים, לכך הם כמו פסיעות של אדם ששני רגליו של אדם הם שנים

מתחלקים והם אחד שהם בגוף אחד, וכך איש ואשה הם שנים מתחלקים והם אחד בעצמם. וכאשר יש לו אשה פסיעותיו מתרחבים כפי מה שהוא האדם עם אשתו הוא אחד והוא אדם רחב, וכשמתה אשתו פסיעותיו מתקצרות והבן זה (מהר"ל).

¹⁶ מפני שאין דבר מיוחד לו שהוא חבורו וזיווג שלו והוא אחד עמו כמו אשתו ראשונה, לכך אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שהיא שוה לו ודומה לו. וכן הא דאמר אל הכל יש תמורה אליו חוץ מאשתו ראשונה, כי לדבר שאין דומה לו אין תמורה לו. וכמו שאין תמורה לאדם בעצמו, כך אין תמורה לאשתו ראשונה, ולאפוקי אשתו שניה יכול להיות לו אשה אחרת, אבל לאשתו ראשונה שהיא אחד עמו לגמרי אין תמורה בודאי (מהר"ל).